

Андрија Мајић

ГЕРТРУДА И ЛЕОПОЛД: ЈЕДАН АСПЕКТ КАРАКТЕРИЗАЦИЈЕ У УЛИКСУ ЏЕЈМСА ЏОЈСА

Иако је прошло скоро деведесет година од објављивања Џојсовог *Уликса* (*Ulysses*, 1922), и даље постоји обиље могућности за интерпретацију. И сам Џојс је био свестан огромног уметничког потенцијала који поседује његово најзначајније дело, што је најбоље исказао у сада већ славној реченици: “У [*Уликсу*] сам оставио толико много енигми и загонетки којима ће се професори вековима бавити у покушају да одреде шта сам хтео да кажем, а то је једини начин да себи обезбедите бесмртност.”¹⁾ Једна од епизода која и данас привлачи пажњу критичара и књижевних историчара јесте *Наусикаја*; то јест, тринаесто поглавље у којем је описан необичан сусрет Герти Макдауел и Леополда Блума.

Овај сегмент *Уликса* - као, уосталом, и роман у целости - има прилично занимљиву историју. Објављен је самостално 1920. године у летњем броју часописа *Литл Ривју* (*The Little Review*) и одмах је завршио на суду због опцености и неприкладног језика. Наиме, септембра 1920. године, секретар Њујоршког друштва за спречавање порока (*The New York Society for the Prevention of Vice*) уложио је званичан протест због објављивања ове епизоде. У почетку је изгледало да ће све проћи без велике помпе, али је шест месеци касније (14. фебруара 1921. године) ипак дошло до суђења. На крају су уреднице поменутог часописа једва избегле затворску казну, али су морале да плате по 50 долара.²⁾ (То је тада била знатно озбиљнија сума него данас). Поред вулгарног језика, који у поређењу са језиком данашње литературе делује као безазлено поигравање једног несташног дечака у пубертету, ово поглавље садржи и делове који на

врло маштовит начин исмевају католичку цркву, што се такође није свидело тадашњим моралним арбитрама. Било како било, морало је да прође неколико година како би се шира читалачка публика упознала са чарима *Наусикаје*.

Међутим, ова епизода читаоцу нуди много више него што је пука провокација. Њену уметничку вредност и лепоту можемо сагледати са безброј аспеката, а највише кроз паралелу са Хомеровом *Одисејом* и на основу необичне карактеризације Леополда Блума. Пошто је о самим ликовима доста тога написано и пошто је веза са *Одисејом* углавном истражена, овај рад ће се усредсредити на функцију различитих приповедних метода, али и на интеракцију између главних ликова, помоћу које у први план избијају неке Блумове особине које су у осталим поглављима само наговештене или дате у другачијем облику.

Као и у осталим главама, Џојс у овој епизоди користи многобројне књижевне технике да би продубио Блумов лик. За потребе овог рада треба истаћи следеће приповедне методе: 1) приповедање у трећем лицу једнине о животу Герти Макдауел; 2) приповедање у трећем и првом лицу једнине помоћу којег сазнајемо Гертине мисли о Леополду Блumu;³⁾ приповедање у првом лицу једнине (ток свести) помоћу којег сазнајемо Блумове мисли о Герти Макдауел. Наравно, поред ових метода, Џојс употребљава и различите видове дијалога, ироничног контрастирања и класичног приповедања које нема непосредне везе са Блумом и Герти, што проширује значењски контекст ове главе и омогућава њену везу са другим деловима романа.

Први угао посматрања, на првом значењском нивоу, омогућава нам да се боље упознамо са ликом госпођице Макдауел. Погледајмо на који начин је Џојс уводи у роман:

Гертџи Макдауел, која је седела крај својих пријатељица, удубљена у мисли и заљедана некуд у даљину, била је одисеја ненадмашан пример неодољиве ирске девојке.³⁾

Дакле, већ у првој реченици наговештава се њена усамљеност, али и њена романтична (или квазиромантичарска) природа. Такође, израз *неодољива ирска девојка* одмах сугерише да њен лик треба схватити као пародију. Затим нам приповедач говори о њеној љубави коју није остварила и о неком Реџију Вајлију, младом господину за којим чезне. Стил је паклено сентименталан, као да је реч о најбаналнијем љубавном роману тога времена. Само на основу ових иницијалних података можемо закључити да постоји паралела између Герти Макдауел и Леополда Блума. Сетимо се, на пример, љубавног писма Марте Клифорд из петог поглавља и Блумовог псеудонима

Хенри Флауер; или његових многобројних реминисценција на неузвраћену љубав. (У даљем току романа сазнаћемо још неке аспекте Блумове неузвраћене љубави, што ће овој глави додати нова значења). Додуше, паралела је овде само наговештена, али је и то довољно да своју перцепцију одмах пребацимо на дубљи значењски ниво.

Након уводних детаља, сазнајемо и да је Герт *иојкрајила косу баи иој јуира заио шиио је био млад месец*, да је своју блузу обојила у плаво јер је *“Лејдис иикјоријал“ савейовео да иреба носиии јарко-илаву боју*, да у џепу има марамицу натопљену својим омиљеним парфемом, те да је своје гаћице умало обукла наопако, будући да је *за љубавне сасианке добро обући их наопако, осим ако није иеиак*. Сетимо ли се свих Блумових бубица које су расуте по читавом роману - посебно начина на који спрема оброк у четвртом поглављу - а затим и његове склоности ка пријатним мирисима - чувени Блумов сапун, који је од тада постао прави *бренд*, па га сваког 16. јуна на *Блумсдеј* (Блоомсдај) купују многи становници Даблина - неће нам бити тешко да закључимо да неодољива ирска девојка са Блумом има много више од пар ненамерних сличности. У наставку видимо и каква је Гертина представа о идеалном мушкарцу, те о идеалном брачном животу једне префињене девојке, када она испољава исти тип необуздане имагинације као и Блум у легендарној епизоди *Кирка*. Затим учавамо са каквом педантношћу она обрачунава трошкове своје гардеробе, а имамо прилике и да осетимо њену љубав према петпарачкој поезији, нарочито према песми *Јеси ли сиварна, идеалу мој?*, коју је преписала из новина у *које је био умоиан зелениш за сују*. Све то умногоме подсећа на Блумове склоности и његов ненадмашни доживљај књижевне лепоте, које је Џојс пажљиво распоредио и у осталим сегментима романа.

Други приповедни метод односи се на Гертине мисли о тајанственом човеку у црнини који седи на плажи и посматра је. Реч је, наравно, о Блumu, с тим што ми то сазнајемо доста касније. (Ова мистификација, дакако није случајна, већ има јасно одређено место у занимљивој структури овог поглавља). Герт у погледу овог незнаног господина види најпре *неишио значајно*, а онда и нескривено дивљење, па себи говори: *То је збој шебе, Гертируда Макдауел, и ии иио знаш*. У његовим очима она наслућује и потребу *да је чииаву исиражи*, а по његовом бледом лицу *иниелектуалца* закључује да је странац. Исто тако, она код њега примећује извесну тугу, те себи каже како је то сигурно *збој неке сииаре љубави из давних дана*. А када покуша да објасни природу његове туге, она то ради на следећи начин:

Био је у дубокој црнини, иио је мола иримеишии, а ирича неизбрисиве иује била му је исиисана на лицу. Све би дала да може да

сазна шћиа је у њићиању. [...] Ако је ѡаћио, више су ѡроћив њећа ѡрешили но шћио је ѡрешио он, а чак, чак и да је сѡм био ѡрешник, да је био зао човек, није марила за ѡо.

Ко може доживети Леополда Блума на овај начин? Ко је толико очајан или патолошки сентименталан да најсмешнијег човека у Даблину поистовети са мистериозним бајроновским јунаком?

Врхунац Гертиног љубавног заноса дешава се у тренутку ватромета - који је овде убачен како би пружио *симболичку ѡдршку* њеној земаљској страсти - када она одлучује да благо подигне сукњу и незнанцу најпре покаже *своје оћмене, складно обликоване ноће, нежне и блаћо заобљене*, а затим и *ћаћице од баћисћиа, ћканине која чува кожу, мноћо боље од оних јефћиних, зелених, за чећири шилинћа и једанаесћи ћенија*. Тада се ракета изнад њихових глава распрсне, што звучи као *уздах*, који несумњиво означава неку врсту оргазма (можда чак и *онај ѡрави*). То је и тренутак када сазнајемо да је незнанац, заправо, Леополд Блум. Треба рећи и да за време њеног еротског доживљаја Блум држи руку у ѡепу, па се лако може претпоставити да је и он усред еротске екстазе. (Касније, током његовог унутрашњег монолога, сазнајемо да је он заиста доживео оргазам). Овај приказ делује још комичније ако узмемо у обзир стихове из шестог певања Хомеровог епа у којима се описује како Одисеј реагује када се нађе међу Наусикајом и њеним другарицама:

*Грану ћесницом јакѡм из ћусћиоћа оћкину жбуња,
ћрану лиснаћу, њѡме да мушку ѡкрије снаћу.
Поће к'о ћланински лав у своју шћио узда се јакѡсћи,
наћада идућ' ѡо киши и већру, а очи му ћоре,
ћа навалује онда на ћоведа или на овце
или на јелене ћорске, а ћони ћа ућроба ћразна
и у заћворен дом да крене да наћадне сћадо:
ћћако Одисеј шћаше у буљук лећокосих мома
заћи ако је и био наћ, ал' нужда ћа ћнаше.⁴⁾*

И Одисеј, дакле, мора да се носи са сексуалном жељом, с тим што он успева да се контролише, те граном покрива своју *мушку снаћу*. Његов ирски потомак, међутим, према својим еротским прохтевима показује много већу толеранцију.

На основу свих наведених сличности између Блума и Грти - које два људска бића могу имати само ако је једно од њих двојник овог другог - намеће се закључак да то и нису мисли патетичне девојке (или бар донекле нису), већ самог Леополда Блума. Другим речима, постоји сасвим довољно материјала за претпоставку да Блум кроз лик ове,

како се на крају испоставља, хроне девојке, која се заиста појављује на плажи, приказује отеловљење сопственог идеала женске лепоте, као и подразумевани став једног таквог бића према њему. Јер не само да Гертги има све особине као и он, него она и свет посматра на његов начин - са његовим заблудама и склоностима, са његовим имагинативним способностима и његовом непоправљивом сентименталношћу. Због тога Џојс и не помиње Блума током читавог првог дела ове главе, већ га описује као тајанственог незнанца, како једино Блум себе може да види. У том смислу, овај дуализам приповедног говора, ово мешање двеју језичких свести, може се окарактерисати као Бахтинова *хибридна конструкција*⁵⁾, иако у нешто другачијем облику. Осим тога, Џојс је један од највећих мајстора *непоузданој приповедања*, да употребимо термин Вејна Бута,⁶⁾ тако да овакав начин карактеризације за њега уопште није чудан. Напротив, у роману је на стотине примера поигравања са приповедним методима, нарочито са углом приповедања, а два најупечатљивија налазе се у дванаестом и нарочито у четрнаестом поглављу, које нам пружа *клиничку слику* пораћања и развоја енглеске прозе.

Међутим, Блумова карактеризација у овој епизоди још увек није готова. Остаје да се види и његов *свакодневни* поглед на несрећну Гертруду Макдауел, а то се открива помоћу трећег приповедног метода или тока Блумове свести. У прва два наврата сазнали смо многе детаље о његовој романтичној страни; сада је време да сагледамо и ону другу, животињску, перверзну - ону страну која већим делом има корене у несвесном. Она почиње да се назире чим Блум опази да девојка храмље. За разлику од претходних романтичних маштарија, Џорџ Гордон Блум нам се сада открива у сасвим другачијем светлу:

Одбачена лепошћива. Телесна мана је за жену десет њуша јора. Али их чини њредусрећљивим. Баш добро шћо њо нисам знао док се онако њоказивала. Ићак је њо усћаљени ѡволак. Не би ми смећало. Био би њо њосебан доживљај, као с калућерицом или црнкињом или девојком с наочарима.

Затим он почиње да испољава отворено гађење над женском телесношћу, размишљајући о менструацији, излучевинама и слично. При том у његовом гађењу увек наслућујемо и специфично еротско узбуђење. Међутим, ако узмемо у обзир и неке елементе који се појављују у даљем току романа, а које смо наслућивали у претходним главама, схватићемо да његово гађење има и неке друге, *њриземније* узроке. Наиме, док се Блум шета улицама Даблина и машта о узвишеној љубави, његова жена Моли вара га са Блејзисом Бојланом, њеним концертним менаџером. А у последњем поглављу сазнајемо и

за остале њене прељубе - стварне и замишљене. Другим речима, гађење овог модерног Одисеја, поред тога што крије атипичну еротску жељу, наговештава и бес због неверства његове Пенелопе. Штавише, оно у неколико наврата прелази у чисту округност, нарочито када Блум размишља о Гертинијој телесној мани *Жао ми је што храмље, наравно, али човек мора да пази да се не сажали превише. Оне то искористе.*

У наставку Блумовог унутрашњег монолога откривамо још неке његове непривлачне мисли. Маштајући о Гертини Макдауел, Блум често помишља на своју кћерку Мили, која је само пар година млађа од ирске Наусикаје. Испрва његове мисли су обичне, могу се чак дефинисати као изливи сажаљења према хромој девојци која би лако могла да му буде кћерка, али убрзо оне прелазе границу обичне очинске љубави:

Осећао сам њен џулс. Како куцка. Тада је то била малена рука: сад је велика. Најдражи џајичице. Све то то каже рука кад је дођакнеш. Волела је да броји руже на мом џрслуку. Сећам се њеног џрвог сјезника. Било ми је смешно. Малене дојке, џек џројујеле. Лева је, ја мислим, осејљивија.

Наравно, у неким другим околностима, ове мисли могле би да се схвате и као природно размишљање једног оца, али је у овом случају таква могућност искључена, будући да Блум овако размишља о својој кћери после својеврсног сексуалног односа са Гертини Макдауел. (Можда је баш овај аспект Блумове карактеризације толико шокирао тадашњу ирску јавност)? Стога није чудно што Блум често због ових маштарија осећа грижу савести. Она је видљива и у овом поглављу, али се њен најупечатљивији вид може пронаћи у епизоди *Кирка* (петнаесто поглавље), где се такође јавља Гертинин лик, само у амбијенту даблинског бордела.⁷⁾ Тада га она оптужује да јој је узео невиност.

До краја ове главе Блум поново показује своју *романтичну* страну. Тек толико да нас подсети да инцестуозне мисли и бес због женине прељубе нису једина обележја његове личности. Наиме, он размишља да госпођици Макдауел остави неку поруку у песку, чак и пише поједине речи, али убрзо одустаје од такве намере, свестан да ће слова до наредног дана неко изгазити или ће она нестати после плимног таласа. Потом у мислима упућује последњи подздрав Наусикаји: *Никад се више нећемо сресити. Али лејо је било. Збојом драја. Хвала ти. Сјварно си ме џодмладила.* Патетична узвишеност којом одишу Блумове реченице, умногоме подсећа на тон Гертиних сентименталних маштарија, чиме нам Џојс још једном указује на њихову суштинску повезаност.

Ипак, ових неколико основних обележја, која смо уочили кроз анализу најважнијих приповедних метода, никако не исцрпљују сва значења интеракције између ових двају ликова. Не само због многобројних алузија које се могу пронаћи у овој епизоди - оних јасних (паралеле са Хомером) и мање јасних (безброј начина на које се манифестује Блумово несвесно) - већ и због смишљених недоречености помоћу којих нам писац указује да постоје димензије које овим описима нису ни дотакнуте: које ће се супротставити сваком покушају да се овај сегмент *Уликса* “до краја истражи“. Јер, како то каже Ролан Барт, *дело треба изградити као пошћуни систѐм значења, а да то значење ипак буде недоречено*; односно *“треба га зауставити у тренућку када почиње нешто да означава*.”⁸⁾ Уосталом, Џојс управо недореченостима завршава ову главу. И то у комбинацији звучних, визуелних и класичних књижевних ефеката. Док Блум лежи на плажи и размишља (што је, узгред, пародија епифаније Стивена Дедалуса из *Портретна уметника у младости*), изнад њега пролеће слепи миш који се оглашава са Куку. Исти звук чују и свештеници, али се њима, уместо слепог миша, *обраћа* зидни сат. Најзад, Герти Макдауел овај звук чује када канаринац *изађе из своје кућице да јави колико је сати*. *Да ефекат буде још снажнији, Џојс ову ономајојеску реч* - то јест низ од три такве речи - даје на пола реченице, као својеврстан одговор на Блумове маштарије, затим на разговор језуитских свештеника и на Гертине мисли о тајанственом господину у црнини. При том је овај низ у сва три случаја постављен испод текста, како би и визуелно био упечатљив. На тај начин се показује да Блумова личност још увек није објашњена, да у сваком човеку постоји мноштво обележја која није могуће сазнати, али се и припрема наставак необичне карактеризације Блумовог лика, која ће уследити у наредним поглављима.

1) Richard Ellmann, *James Joyce*, Oxford University Press, New York, 1982, стр. 521.

2) Ibid., pp. 502-503.

3) Сви цитати наведени су према Џејмс Џојс, *Уликс*, Геопоетика, Београд, 2004, у преводу Зорана Пауновића.

4) Хомер, *Одисеја*, Матица српска, Нови Сад, 1977, превод Милоша Ђурића стр. 155;.

5) Михаил Бахтин, *О роману*, Нолит, Београд, 1989, стр. 63.

6) Вејн Бут, *Реторика прозе*, Нолит, Београд, 1976, стр. 178-79.

7) Видети Џејмс Џојс, *оп. цит.*, стр. 454-55.

8) Ролан Барт, *Књижевност, митологија, семиологија*, Нолит.